

„Valóságos Kláraszüzek” nyomában
a 16. századi Kolozsvárott,
avagy létezett-e a kolozsvári klarissza monostor?

TORNAY KRISZTINA

Abstract

The existence of the convent of Poor Clares in Cluj-Napoca/Kolozsvár/Klausenburg (Romania) is taken for a fact in the relevant literature, despite a lack of precise data concerning its foundation or operation and in contrast with other medieval Hungarian/Transylvanian Poor Clares convents. Moreover, the sources referred to are ambiguous as regards their interpretation. On subjecting these sources to a closer scrutiny, one may rightly surmise that the community which was started in Cluj-Napoca and was referred to as one of Second Order Franciscan, that is, Poor Clares, was in fact a (Third Order) Franciscan community or a community of female beguines who embraced Franciscan spirituality and observed a less strict discipline. Their convent stood at the corner of Farkas Street and Gaál Gábor Street. According to some archeological finds from tombstones, the community may date earlier than the beginning of the sixteenth century, however, it surely ceased to exist after 1581 when the Jesuits moved into the centre of town, since the Poor Clares convent was then turned into a Jesuit school building.

Keywords: *Cluj-Napoca, history of female religious communities, Sisters of Poor Clare, Second and Third Order Franciscans, Beguines.*

Kulcsszavak: *Kolozsvár, női szerzetesség-történet, klarisszák, Szent Ferenc második / harmadik rendje, beginák.*

I. KIK A KLARISSZÁK?

A klarissza rend a ferences rendi családhoz tartozó ún. második rend. Radikálisan szegény, szabályozott közösségi életformát jelent szemlélődő életmóddal és szigorú elzárttsággal. Regulájukat Assisi Szent Klára (1193/4–1253) írta, 1253-ban hagyta jóvá IV. Ince, majd szükséges módosításait IV. Orbán pápa 1263-ban. Ebben szerepel az ezt a regulát elfogadó közösségek számára az „Ordo Sanctae Clarae” elnevezés. A klarissza monostorok nem rendeződtek provinciákba: önállóak és egymástól függetlenek voltak, az egyes rendházak előljárója és irányítója az abbatissa volt.¹

Az idők során az eredetileg szintén kolduló, de elzárt életformában élő női közösség számára földbirtokadomány biztosította a megélhetést. Az első rend, a kolduló barátok / ferences testvérek, a másodrend, a klarissza nővérek mellett létezik ferences harmadrend is: ez eredetileg a minkét nembeli jámbor világiak számára alapult. A harmadrendnek különböző formái alakultak ki, például a szigorúbb, fogadalmas forma, de olyan is létrejött, ami leginkább a beginák életformájához hasonlít. Ez jámbor nők közösségi élete együttlakással, bizonyos imádságos keretekkel és többször karitatív munkával egy-egy meglévő ferences férfi kolostor közelében, annak lelki irányításával. A harmadrendi kolostorok / házak lakói nem mindig fogadtak

Assisi Szent Klára Apafi Klára patronájaként az almakeréki templom főoltárán, 15. század közepe, Almakerék, Malmkrog, Mălâncrav, Erdély, evangélikus templom (Fotó: a szerző)

TORNAY KRISZTINA, Boldogasszony iskolanővér, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Innováció és Hálózatok Intézetének munkatársa, főiskolánk óraadó tanára; tornay.krisztina@sapientia.hu

¹ SCHWARZ KATALIN: „Mert ihol jönn Aßonyotok és kezében új szoknyák”. *Források a klarissza rend magyarországi történetéből*, Budapest Történeti Múzeum, METEM, Budapest, 2002, 13–15.

radikális, teljes szegénységet, a tagoknak lehetett akár külön vagyonuk és lehet közösségi tőkéjük is.

A Szent Ferenc férfitrendjének, a ferenceseknek mintájára alapult női közösségeknek tehát a középkorban legalább két alapváltozata és sokféle konkrét megvalósulása létezett.

A ferences női harmadrend elnevezésének sokfélesége önmagában is zavarba ejtő: „némelyek »bezártak«-, mások »szegény nők«-, ismét mások »kisebb nővérek«-, »Damianisták«, mások meg »Clarissáknak« kezdván nevezetni”.² A harmadrendiek irányzatainak sokféleségét és különböző szervezeti-működésbeli változataikat sorolva a 19. század közepén Karcsu Antal Arzén lemondóan írja mindkét nembeli harmadrendi közösségekről: a köztük lévő „örökös czivakodások, a viseletben s tartálybani gyakori változások a még hozzánk eljutott kevés adatokat is annyira bebonyolíták s homályosíták, hogy a legmegfeszítettebb tanulmányozás sem lenne képes a tiszta történelmi igazságot előtűntetni”.³

A női rendek tekintetében a két változat, tehát a másod- és a harmadrend között az erdélyi-magyarországi említésekben – akár a hiteleshelyi oklevelekben – fogalmilag sokszor nem tesznek világos különbséget, s nagy változatossággal ferences / minorita nővéreknek, illetve Szent Klára nővéreinek, rendjének s klarisszáknak is nevezik a harmadrendi kolostorok lakóit, összekeverve a másodrenddel, az „igazi” klarisszákkal.

2. A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

A Magyarországon megtelepedő klarisszák első rendháza Nagyszombaton (1238/9),⁴ majd Pozsonyban (1297) alapult; a leghíresebb és legnagyobb jelentőségű a királynéi alapítású óbudai rendház (1334). Emellett még ismerünk adatokat a sárospataki (1385) és nagyvárad (1338/40) klarisszákról.⁵ A klarisszák középkori erdélyi jelenléte a mai tudományos köztudatban alapvetően a

² KARCSU ANTAL ARZÉN: *A szerzetesrendek egyetemes történelme, különös tekintettel a magyar- s erdélyországi szerzetességre jelen létállapotára*, Bartalits Imre, Pest, 1867, II. 31.

³ Uo. 42.

⁴ JOHN R. H. MOORMAN: *Medieval Franciscan Houses*, Franciscan Institute, St. Bonaventure University, New York, 1983, 675.

⁵ Az egyes kolostorok alapításának évszámai itt a legáltalánosabban említett adatok szerint szerepelnek, egy-egy kolostor alapítása, építése, adományozása, tényleges elindulása ennél összetettebb folyamat volt.

kolozsvári kolostorhoz kötődik, nem számolva Erdélyhez a nagyváradai klarissza kolostort. Ennek alapításáról, történetéről alább részletesen lesz szó.

A fent említett körülmények folytán a klarissza elnevezés más kolostorok kapcsán is felmerül a forrásokban, ezért nem ritka, hogy az összefoglaló jellegű munkákban a fent felsoroltakon felül több olyan helyszínen is szerepel, ahol különböző okleveles megnevezések alapján klarissza kolostor létezését gyanítják. Így például újra meg újra felmerül klarissza kolostor esetleges léte Brassóban és Segesvárott,⁶ illetve Szebenben, sőt szórványosan más helységek neve is feltűnik.

A török hódítások nyomán az óbudai, a sárospataki és a váradai klarissza kolostorok szerzetesei elmenekültek, s csak a két felvidéki klarissza monostor, a pozsonyi és nagyszombati maradt meg a hódoltság korának végéig, részben a menekülteknek is köszönhetően, hogy azután újabb kolostorok: a zágrábi, a budai és a pesti klarissza kolostor alapításának bázisa legyen.

3. A KOLOZSVÁRI KLARISSZA KOLOSTOR A SZAKIRODALOMBAN

Kósa Jenő ferences író 1768-ban keletkezett, a magyar klarisszák történetét bemutató írásában nem szerepelnek a nagyváradai, a sárospataki és a kolozsvári klarissza kolostorok. Ennek oka, hogy csak a „Szent Ferencz Atyánk Rendjén Lévo Boldog Aszszony Provinciájának Megyéjében” élő klarissza klastromokat vizsgálja.⁷ Így a nagyszombati, pozsonyi, budai, pesti rendházakat veszi végig II. József feloszlató rendelete előtt tizenhárom évvel.

Több mint száz év elteltével Jakab Elek Kolozsvár történetét feldolgozó munkájában többször feltűnnek a ferences lelkiséghez kapcsolódó apácák. Fogalomhasználata egyedi (nő-apácza, nőzárd, apácza-nő, confratrissa = minorita testvér). A 15. század végéről, továbbá a 16. század elejéről írja a következőket:

„E kor élénk munkássági ösztöne s műveltségi hajlama a vallás és egyházélet mezején is maradandó nyomokat hagyott fenn. Ilyen a polgári építészeti köréből a plébánia-épület, Mátyás születési háza és hídkapu-bástya, a szent építészeti köréből a farkasutcai monumentális szentegyház, melyet a mellette volt szent

⁶ Például F. ROMHÁNYI BEATRIX: Sajátos kérdések egy sajátos régióban: Erdély középkori kolostorhálózatának változásai, *Erdélyi Múzeum* 82 (2020/1) 1–14.

⁷ Lásd SCHWARZ KATALIN: „Mert ihol jönn Aßonyotok és kezében új szoknyák”, i. m., 185–213.

Ferencz-rendi zárdával és a szintén közelében állott szürke öltönyű nő-apácák házával együtt Mátyás király építtetett a város által kijelölt helyen.”⁸

A Farkas utcában épült ferences (minorita) templom és a két zárda – férfi és női – történetéről írja:

„Nem ily világos az egyház és nőzárda ez időbeli építtetése, mit bizonyítani is csak következtetőleg lehet. Báthori István lengyel király 1581. május 12-n költ alapítvány levelében, farkas-utczában a délkeleti vár mellett levő felhagyott Ferencz-rendi zárdát, egyházat és az ennek közelében volt nőzárdát iskolaépítésre a Jezsuitáknak adományozta; [...] A nőzárda itt-létét az idézett Báthori-alapítványlevelén kívül tanúsítja ugyanazon végrendelet, melynek egyik pontja szerint Margit aszszony a falakon belől levő szent Ferencz-szerzetben’ szürke öltönyű terciariáknak hagyta hátra minden felkelhető portékait, kivéve az ezüst-nemüket, a végre, hogy abból maguknak öltönyt szerezzenek, a mikből – felügyelőjük – Ilona néne, a ki iránt ő különös jó indulattal viseltetik, a többek felett kapjon egy köpenykét; továbbá minden szőnyeget az ő kápolnájuknak hagyta, úgy szántóföldeit is.”⁹

A 15. század végi – 16. század eleji zárda- és kápolna-, illetve oltárépítési hullám leírásakor az 1491 körüli évektől többször említi Erdélyi Jánost, feleségét, Jusztinát és somkerekai Erdélyi Tamás adományozókat.¹⁰ Erdélyi János személye azért fontos, mert ő volt az egyik adományozója a kolozsvári klarisszák földbirtokának is, noha erről itt nem történik említés. Jakab emellett tételesen felsorolja Kőfaragó György özvegyének, Magdolna asszonynak a végrendeletében tett bőkezű adományait.¹¹ A végrehajtók között találunk „tertiaria szüzeket”, a nevükben megjelentek közül éppenséggel kettő özvegyasszony, Patikás Mártonné, Ágnes, Demeterffi Mátyásné, Orsolya.¹² A latin szövegben a *soror* csak egyes számban áll, így valószínű, hogy csak az utolsó felsoroltra, Csíki Katalinra vonatkozik, akinek a nevéhez kapcsolódik is. Mindenesetre Jakab

⁸ JAKAB ELEK: *Kolozsvár története*, 1. kötet, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Buda, 1870, 510.

⁹ Uo. 512–513.

¹⁰ Uo. 594–595.

¹¹ BUNYITAY VINCE – RAPAICS RAYMUND – KARÁCSONYI JÁNOS (szerk.): *Monumenta Ecclesiastica Tempora Innovatae in Hungaria Religionis*, 2. kötet, k. n., Budapest, 1904, 178–181.

¹² JAKAB ELEK: *Kolozsvár története*, i. m., 597.

később így utal Magdolna asszonyra: „Fennebb már ismertettem Magdolna asszony buzgó szívű apáczá-nőnek 1531-n kegyes célokra tett gazdag ajándékát.”¹³ Az apáczá-nő kifejezés jól tükrözi azt a bizonytalanságot, amit a harmadrendiség jelentett: mert Magdolna asszonynak szép vagyona volt, amiről részletesen és gondosan rendelkezik, ugyanakkor nyilvánvalóan szorosan tartozik egy ferences lelkiségű női közösséghez.

A Jakab által bemutatott oklevél alapján úgy tűnik, hogy egyrészt Magdolna asszony maga is *confratrissa*, amit Jakab így fordít: *minorita testvér*,¹⁴ tehát valójában harmadrendi ferences tag. Magdolna tájékozott a ferences tartomány belső dolgaiban, hagyatékozása kiterjed a kolozsvári rendházon kívül az ország más tájain lévőkre, ezeket ismeri, felsorolja (Buda, Pest, Gyöngyös, Berény, Tata és Visegrád, később pedig: Várad, Tövis, Karánsebes, Vásárhely). Pontosan fogalmaz, amikor saját, harmadrendi közösségéről beszél, abban a tekintetben, hogy egyértelműen az első rendhez köti és nem a másodikhoz, Szent Ferenchez és nem Szent Klárához. Megnevezése: *Sorores Terty; Ordinis Beati francisci; Sorores de Tercio ordinis diui francisci* vagy *Soror Tercy: ordinis S. Francisci*. A változatokból viszont az is látszik, hogy a kegyes szervezet latin – és vélhetően magyar – elnevezése sem volt egyértelmű. Szintén világos, hogy e női harmadrendi közösségnek van vezetője, szintén nő, Elena soror. Őt Jakab „Ilona néne”-ként említi. Van saját kápolnájuk, amire Magdolna a szőnyeget / kárpitot (Tapeta) hagyja.

Rupp Jakab így ír háromkötetes munkája Erdélyi Egyházmegyére vonatkozó részében a kolozsvári ferences női zárdáról:

„A szent ferencziek zárdája mellett volt egy női zárdá, melyben 1581-ben már csak egyetlen egy vak zárdaszüz lakott. Alapítójáról, alapítási idejéről semmit sem tudhatván, azt a kérdést kell legalább szellőztetnünk, melyik rendé vala. Erre nézve felvilágosítást ad özvegy Kőfaragó Györgyné Magdolna asszonynak fennebb említett végrendelete, a melyben ezt olvassuk: »Anno 1531. lego florenos sedecim pro indumento sacerdotali ad Capellam, sororum tertii Ordinis Beati Francisci, quam ego feci fieri etc«. Ugyanazon okmány másik helyén ezt olvassuk: »Sub habitu griseo (szürke) intra muros huius civitatis habitantibus stb.« s alább: »Sancti monialibus sub habitu nigro in Claustro sub invocatione divi Egidii constructo commorantibus, omnia mea vestimenta etc. vineam in

¹³ Uo. 630.

¹⁴ JAKAB ELEK: *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Buda, 1870, 372–375, CCXXXVII.

promontorio S. Georgii sitam lego sororibus s. Dominici.« Ezek szerint kétféle apácák Kolozsvárott egy időben léteztek volna?»¹⁵

Rupp utóbb feltett kérdése igen fontos, mert innen vehette később Karácsonyi János is az ihletet, miszerint meglehetősen fantáziával egészíti ki a töredékes adatokat és kapcsolja össze a feltételezett két kolozsvári ferences női rendet. A kétféleséget Rupp a ruhák színére alapozza: a szürke és fekete habitusú apácák megkülönböztetésére a szövegekben. A fekete öltözék értelmezésekor a kolozsvári domonkos nővérekre nem gondol, akiknek kolostora ténylegesen Szent Egyedről volt titulálva, és hagyományosan feketét hordtak.

Karácsonyi János munkájában megjelenik a kolozsvári klarisszák két – szerrinte alapító – adományozó jótevője név szerint.¹⁶ Igaz, hogy már csak ugyan-ezen birtokok eladása kapcsán ismerjük meg őket 1545-ben, de kikövetkeztethető az adományozás ideje, hiszen Erdélyi János más egyházi intézményeknek is bőkezűen adott javakat, amelyekről maradtak fent dokumentumok. Ezekről emlékezik meg Jakab Elek is fentebb. Így jut Karácsonyi a következőkre, és ezek az állításai máig több tanulmányban¹⁷ kiindulópontnak tűnnek:

„A kolostorról csak annyit tudunk, hogy az 1481—1506. években élő gazdag Erdélyi János nemes ember, a gerneszezi kastély építője és Bethlen Miklós a mezősegi Domb és Tuzsóny falvakban birtokrészeket adtak az itt élő Kláraszűzek eltartására. 1540 táján a kolostor épületei már nagyon omladozók lehettek, s azért Kolozsvár város tanácsa úgy akart a Kláraszűzeket segíteni, hogy a szintén ferenczrendű beginák vagy sesztrák házából (a ferenczrendűek kolostora mellett, a Farkas utczában) akart nekik átadni egy pár szobát a kápolnával és mellékhe-lyiségekkel együtt. De ez ellen a beginák 1544 február 16-án erősen tiltakoztak. Lehet, hogy e tiltakozás következtében szánták rá magukat 1545-ben arra, hogy tuzsónyi és dombi birtokrészeiket eladják Fráter György váradi püspöknek, aki azokat a szamosújvári uradalomhoz szerette volna csatolni. De ebbe meg Bethlen Farkas nem egyezett bele, mert azt vitatta, hogy ha e birtokokat eladják, azokat csakis ő vásárolhatja meg (persze jó olcsón), mert az ő atya adta a kolos-tornak. Mind a két esetben az oklevelek »reclusae Moniales« és »inclusae Mo-

¹⁵ RUPP JAKAB: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre*, Az MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1876, 218, III.

¹⁶ KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyarországi Kláraszűzek története. Sanctimoniales ordinis sanctae Clarae*, in Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig, MTA, Budapest, 1924, 459.

¹⁷ Például F. ROMHÁNYI BEATRIX: *Klöster und Stifte im mittelalterlichen Ungarn*, in Südost-Forschungen, R. Oldenbourg Verlag, München, 1999, 9–22, 21.

niales ordinis s. Clarae» írják ez apácákat. Tehát nem voltak beginák, hanem örökös fogadalmat tett, valóságos Kláraszűzek. Ha ki nem haltak addig, 1556-ban elűzték őket a hitújítók Kolozsvárról.”¹⁸

Karácsonyinak ez a passzusa Kolozsváron egyidőben két rokon lelkületű, a ferences rendi családhoz kapcsolódó női zárdát feltételez: egy klarissza (második rend) és egy ferences begina jellegű (harmadik rend) női közösséget. Az általa idézett 1544-es oklevél (február 14.) számunkra fontos passzusa: „A kolozsvári klárarendű apácák tiltakoznak az ellen, hogy szerzetes házuk nagyobb részét a kolozsvári tanács erőszakosan elfoglalta és a berekesztett (ki nem járó) apácáknak adta”:

„domina Dorothea de Coloswar et Veronica de Buda ordinis sancte Clare ad latus claustrum b[eate] virginis fratrum Minorum in civitate Coloswariensi fundati degen[tes] in ipsorumque, ceterarum religiosarum dominarum nominibus et personis nostram venientes in presentiam per modum protestationis et inhibitionis nobis significare curaverunt in hunc modum: quomodo ipse, sicut viderent et revera perciperent, iudicem et iuratos cives necnon totum senatum dicte civitatis Coloswariensis bonam et maiorem partem domus monialium ad latus claustrum Minorum Fratrum in Coloswar simul cum sacello, cellulis, stuba, puteo, ortusque (!) et curia propriis sumptibus per easdem emptas et edificatas ab ipsis occupaverint et acceperint, M(m¹⁹)onialibus reclusis in perpetuum [...] et donaverint in dampnum et praeiudicium earundem protestantium ... magnum et religionum suarum derogamen manifestum.”²⁰

A két nővér – az oklevélben „asszony, úrhölgy” – Kolozsvári Dorottya és Budai Veronika panaszt tesz a ferencesek, vagyis minoriták Szűz Mária-kolostora melletti alapítás, „Szent Klára rendjének” tagjai nevében. Az oklevél magyar nyelvű összefoglalásában „klárarendű”-nek nevezik őket. Akiiket képviselnek: „ceterarum religiosarum dominarum”, „más vallásos asszonyok, nők”: nem nővéreknek nevezik őket, ahogy a két képviselő is „domina”.

¹⁸ KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyarországi Kláraszűzek története*, i. m., 459–460.

¹⁹ JAKÓ ZSIGMOND: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, 2. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 651.

²⁰ KARÁCSONYI JÁNOS – KOLLÁNYI FERENC (szerk.): *Monumenta Ecclesiastica Tempora Innovatae in Hungaria Religionis Illustrantia*, Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest, 1909, 342–343.

Az, hogy ők személyesen megjelentek Kolozsmonostoron, arra utal, hogy nem voltak szigorú klauzúras nővérek. Azok ugyanis egyáltalán nem hagyhatták el a kolostort, s hivatalos esetekben kiszálltak hozzájuk.

Az épületeket, amiket elvettek tőlük, a maguk költségén ők építtették, s hogy ez mi mindent jelentett, azt is felsorolja az oklevél: a ház jobb és nagyobb részét vették el, kápolnát, cellákat, kutat, fürdőt, kertet, udvart. Az apácákat kizárták belőlük.²¹ Ezek szerint szó sincs arról, hogy egy másik katolikus szerzetesközösséget, másik klarissza közösséget – „ki nem járó, berekesztett”, vagyis szigorú klauzúras közösséget – telepítettek volna oda, akiknek háza Karácsonyi feltételezése szerint esetleg romos lehetett. Van szó viszont a vallások nagy és nyilvánvaló eltéréseiről, ami az egyre radikálisabban protestánssá vált városvezetés és a katolikus apácák között valóban fennállt.

A másik oklevél, amelyre Karácsonyi hivatkozik, Tuzson és Domb birtok eladásával kapcsolatosan 1544-ben keletkezett, szintén február 14-én. A kolozsmonostori hiteleshely az eladókat domonkosrendűeknek írja le. Nemcsak a nevük van világosan definiálva (*sanctimoniales ordinis beati Dominici confessoris*), hanem az is kiderül, hogy azelőtt a falakon kívüli Szent Egyed-kolostorban, most pedig a falakon belül laktak. A továbbiakban pedig ugyanazon birtokok szerepelnek, amelyeket a Kolozs megyei Tuzson és Domb néven egy évvel később Bethlen Farkas kíván visszavásárolni mint az egykori adományozó örököse.

„Conventus monasterii beate Marie virginis de Colosmonostra... ad universorum notitiam [...] quod religiose domine sanctimoniales ordinis beati Dominici confessoris, prius in clauistro beati Egidii abbatis et confessoris extra muros civitatis Koloswariensis constructo degentes, nunc vero intra muros eiusdem civitatis Koloswariensis in clauistro sacelle (!) sancte et individue Trinitatis commorantes, videlicet religiose domine Anna, priorissa, filia olim circumspecti Nicolai Zewch, Barbara, filia quondam circumspecti Joannis Zewath, item Vrsula filia olim Bartholomei Chonka concivium prefate civitatis Koloswariensis in personis totius communitatis virginum sanctimonialium coram nobis personaliter constitute... retulerunt in hunc modum: quomodo ipse [...] totales portiones ipsarum possessionarias in possessionibus Thwsson et Thomb vocatis, in comitatu de Kolos existentibus habitas [...] reverendissimo domino Fratri Georgio, episcopo Waradiensi, thesaurario et locumtenenti [...].”²²

²¹ JAKÓ ZSIGMOND: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, i. m., 651.

²² KARÁCSONYI JÁNOS – KOLLÁNYI FERENC (szerk.): *Monumenta Ecclesiastica Tempora Innovatae in Hungaria Religionis Illustrantia*, i. m., 342.

Az ez elleni tiltakozást Bethlen Farkas – ő az egyik adományozó vagy annak fia²³ – adja be 1545-ben. Ő így nevezi az egykori birtokosokat: „Inhibitio pro monialibus sancte Clare in Koloswar”, illetve „dominae moniales incluse, ordinis sanctae Ciarae, in civitate”.²⁴ Szintén ebben az oklevélben jelenik meg az egykori másik adományozó, Erdélyi János neve is.

Karácsonyi állításával ellentétben a két oklevél egyértelműen két különböző szerzetesrend tagjairól szól, s valószínű, hogy a birtok eladásában érdekelt háromfős képviselő pontosabban tudta a tulajdonosok adatait, mint az az örökös, aki esetleg csak az „apácáknak való” adományozásról tudott. Így azt feltételezhetjük, hogy a birtokokat eredetileg is a domonkos nővérek kapták, s a ferences nővérek klarissza néven említve tévesztés folytán keveredtek a történetbe.

Szintén Karácsonyi írja a ferences rendtörténet 10. kötetében, *A magyarországi ferenczrendű beginák történetében*:

„A ferenczrendűek kolostorával szemben, tehát a mai farkasutcai templommal átellenben állott e szerzetház és sok jó nap után, sok viszontagságot látott.

Bizonyosan csak 1500 táján építették, mert maguk a szigorú ferenczrendűek is csak ez időtájt telepedtek le. 1522-ben már fennállott, mert Frátai Salatiel, erdélyi nemes felesége, ez évben ide vonult be a beginák közé, midőn férje Szent-Ferencz ruháját ölté magára.

Ha nem is lépett be az itt lakott beginák közé, de sokszor megfordult náluk és nagyon szerette őket a gazdag kolozsvári polgárasszony, özvegy Köfaragó Györgyné. Azért 1531 december 19-én tett végrendeletében nekik hagyta összes bútorait az ezüstneműek kivételével. Azt akarta azonban, hogy e bútorokat eladják és azokból maguknak ruhákat csináltassanak. Az Isten szolgálatában vigyázó és az özvegytől különösen kedvelt Ilona testvérnek a rendes ruházaton kívül, még palástot (mantellum) is kellett csináltatniok. Ezenkívül a beginák kápolnájának hagyta özvegy Köfaragóné az ő összes szőnyegeit és egy darab szántóföldjét. A végrendeleti végrehajtók közé kijelölte a beginák akkori előljárónőjét, Csiki Katalint (prelata), vagy ha később halna meg, az akkori előljárónőt. 1533-ban a salvatoriánusok közgyűlése az egyik ájtatos lelki tagtársnő (confratrissa) kérésére megengedi, hogy a kolozsvári beginák házában tőle saját költségén épített kápolnában az Oltáriszentséget állandóan szabad legyen tartani. Kiköti azonban, hogy a szentségházat a legnagyobb tisztelettel és lehető nagy dísszel vegyék körül. Az előzményekből világos, hogy ez a »devota confratrissa«

²³ JAKÓ ZSIGMOND: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, i. m., 665.

²⁴ KARÁCSONYI JÁNOS – KOLLÁNYI FERENC (szerk.): *Monumenta Ecclesiastica Tempora Innovatae in Hungaria Religionis Illustrantia*, i. m., 456–457.

nem volt más, mint özvegy Kőfaragó Györgyné. 1543-ban Cserni (Cserényi?) Anna itt lakó begina Kolosmegyében fekvő szombattelki birtokát eladja Gerdei Demeter fogarasi várnagynak.

A következő évben Kolozsvári Dorottya és Budai Veronika kimentek Kolozsmonostorra és ott a konvent előtt tiltakoztak az ellen, hogy Kolozsvár város előljárói az ő szerzetházuk jórészét (nevezetesen a kápolnát, a czellákat, a melegedőszobát, a kutat s a kertet) a Kláraszűzeknek akarták átadni, pedig azokat ők vették, vagy ők építették.

Ezután sokáig nem hallunk róluk semmit. Csak 1581-ben jelenti Szántó István jezsuita, hogy 1580 végén a Farkas-utcai templom mellett iskolateremnek alkalmas helyiséget keresvén, a templommal szemben levő szerzetházba is bementek és ott találtak még egy elaggott, vak beginát. Ez megértvén, hogy házukat katolikus iskolává akarják átalakítani, örvendezve egyezett ebbe bele és jelentette, hogy ő ezt előre megálmodta. Nemsokára ez elaggott begina is meghalt és az ő szerzetházuk előbb katolikus középiskola lett, később pedig ennek helyén épült a Báthori-egyetem.

Tehát a beginákat 1556-ban nem üzték ki Kolozsvárról. Ők még továbbra is itt imádkoztak és dolgoztak s csak lassankint haltak ki. De az utolsó még megérte a katolikus papok visszajövetelét és nyugodtan, boldogan húnyta le szemét, mert nem kellett félnie, hogy vele kihal Kolozsvárott a kath. vallás.”²⁵

György József tizennégy erdélyi klarissza („Klárissza”) zárdát sorol fel, de középkori ezek közül csak három: Brassó, Kolozsvár és Nagyvárad.²⁶ Adatai szerint a brassói klarisszákat a ferencesekkel együtt a protestánsok 1530-ban kiűzték a városból és egykori „Templum S. Joannes Baptistae, a quo et platea nomen accepit, ante Lutherum, Parthenonem Divae Clarae habuit adnexam.” Templomukat és zárdájukat Königsberg hadtestparancsnok felajánlja a visszatérő ferenceseknek.²⁷ Szóhasználata jellemzően nagyvonalú, egy helyen világosan így ír: „Klárisszáknak, vagyis a különböző néven előforduló szent Ferencrendi nővéreknek”.²⁸

Marton József munkájában összefoglalja az erdélyi női rendekről talált információkat, s különösen nagyszámú női kolostort feltételez Erdélyben. Ő sem különbözteti meg élesen a ferences nővéreket és a klarisszákat, akiknek összesen kb. tizenöt kolostort tulajdonít. „Majdnem mindenütt, ahol klarisszák laktak,

²⁵ KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyarországi Kláraszűzek története*, i. m., 551–552.

²⁶ GYÖRGY JÓZSEF OFM: *Szent Bonaventura Könyvnyomda*, Kolozsvár, 1930, 637.

²⁷ Uo. 139–142.

²⁸ Uo. 638.

voltak begináknak vagy sesztráknak nevezett női szerzetesek is. Ezek leginkább templom melletti kis házban laktak, kézimunkával tartották fenn magukat és leányneveléssel foglalkoztak.”²⁹

Marton a kolozsvári ferences női zárda történetének leírásában Karácsonyit követi, illetve tovább viszi feltételezését a kétféle ferences – nevezzük regularizált és lazább formációnak – női közösség összeolvadásáról, amely folyamatot gyakorinak nevezi a középkorban. Felhívja a figyelmet, hogy a jezsuiták 1580-as iskolaalapítása a volt női zárda helyén még helyben talált egy idős apácát, akit ezek szerint nem űztek el a ferencesekkel együtt a városból. Erre vonatkozólag nincs forrás megjelölve, de Karácsonyi hivatkozik Szántó István 1581-es levelére, amelyben ő így ír:

„A helyszínen csak egy idős és vak szerzetesnő volt (unica ex monialibus), aki, amikor meglátogattuk és feltártuk előtte, hogy a fejedelem terve: e helyen egy iskolát építeni, először megkérdezte, kik vagyunk. Megmondtuk neki, hogy a kancellár³⁰ van itt egy pappal. Akkor ő így szólt: Tisztelt Uraim, ne nehezteljenek, ha elmondom az álmomat nektek. Láttam magam a nővéreimmel (szerzetesnővéreimmel) a kápolnánkban, istendicséret közben, és a szokott módon recitáltuk a kánoni órákat. Amikor véget ért, mintha egyikük nekem szegeznéd: Anyám, tudod-e, hogy ezen a helyen katolikus iskola épül? S ezután e szavakkal eltűnt. Most tehát nemcsak hogy nem vagyok szomorú, de szívből örülök, hogy lakhelyünket iskolává alakítják, Istennek hálát adok, hogy a mi helyünk ismét egyházi férfiak kezébe kerül. Ennek hallatán a kancellár nagyon megörült, mert látta, hogy Isten nyilvánítja ki, hogy ez a hely a legalkalmasabb az iskolának. Az idős apáca nemsokára jámboran elhunyt, az egyház szentségeivel megerősítve, és a templomunkban³¹ temettük el.”³²

²⁹ MARTON JÓZSEF: *Az Erdélyi Egyházmegye a középkorban*, Proprint Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013, 102–103.

³⁰ Kovacsóczy Farkas.

³¹ Valószínűleg ún. szabad temetkezés (korabeli jegyzőkönyvi kifejezés) formájában, vagyis nem jelölt sírba, mivel a 16. század végéről feltártak a Farkas utcai templomban nevesített sírokat, s köztük nincs olyan, amelynek adatai kapcsolhatóak lennének az idős apáca személyéhez. Lásd A templom halottai c. fejezetet, in SAS PÉTER: *A Farkas utcai református templom történelmi emlékei*, Stúdium Kiadó, Kolozsvár, 2015, 131–196.

³² Szántó István latin levele, in VERESS ENDRE: *Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából (1571–1613)*, magánkiadás, Budapest, 1911, 177. (*Köszönöm Dr. Dellamartina Mária segítségét – a szerző*)

Entz Géza összefoglaló művében több adatot is találunk egész Erdélyre vonatkozóan a ferences női kolostorokról.³³ Ő kimondottan klarisszákat csak kétszer említ: egyszer, amikor a brassói klarisszák lebontott kolostoráról emlékezik meg,³⁴ s egy másik helyen, ahol a segesvári klarisszákról írja, hogy nincsen róluk középkori írásos említés.³⁵

A kolozsvári ferences apácák kolostoráról több helyütt ír adatokat. Első említésüket 1519-re teszi, amikor Gyerőfi Zsigmondné, Agáta végrendeletében felmerül a nevük mint egy aranygyűrű örököseié. Meghatározásuk: a városgát melletti apácakolostor.³⁶

1531-ből ő is megemlíti Magdolna asszony hagyatékozását, amelyben a harmadrendű nővéreknek „általa alapított” kápolnája számára miseruhára valót hagy. Entz szerinti utolsó adat róluk 1543-ból Cserényi Anna nővér személyes eladási ügye, szombattelki birtokát 200 forintért adja el. 1580-ban már a jezsuiták rektora említi a kolostorukat mint olyan helyet, ahová árkádos iskolájukat építeni tervezik, és ami a minoriták rendháza mellett áll.³⁷

Másutt írja, hogy az alapításkor adományozott birtokot 1544-ben adják el a kolozsvári domonkos nővérek, és Entz ezt azzal kapcsolja össze, hogy nyilván feloszlatták a közösséget.³⁸

A kolozsvári domonkos nővérek történetével foglalkozó Lupescuné Makó Mária a következő adatot adja a kolozsvári klarissza / ferences nővérekkel kapcsolatosan:

„Testamentumában Pinc Péter egy hold szántót hagyott az apácák szükségleteire, míg Orsolya asszony 5 forintot hagyott ételmezésükre és 100 forintot miseruhák készítésére, melyet egyenlően kellett szétosztaniuk a Szent Mihály-templom, a kolozsvári klarisszák és a domonkos apácák között.”³⁹

³³ ENTZ GÉZA: *Erdély építészete a 14–16. században*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1996.

³⁴ Uo. 180.

³⁵ Uo. 181.

³⁶ Uo. 150.

³⁷ Uo. 148.

³⁸ Uo. 169.

³⁹ LUPESCUNÉ MAKÓ MÁRIA: A Domonkos Rend középkori erdélyi kolostorainak adattára, *Történelmi Szemle* 46 (2004/3–4) 339–384, 370.

Szintén nála olvassuk, hogy a domonkos nővérek eredetileg valószínűleg a Szőlőhegyen lévő, falakon kívüli Szent Egyed-kolostorban laktak, s innen költözhetek „ismeretlen okból” a városba.⁴⁰

Carmen Florea többször említi az erdélyi klarisszákat: elfogadja a Kolozsvárott párhuzamos létező két ferences lelkületű női közösség tényét, meg is jelöl forrást a harmadrendi ferences női közösségek házaihoz. A másodrendet külön hivatkozás nélkül, a *Karácsonyi-Bunyitai Monumentara* utalva említi. Ennek első kötetében a másodrendre vonatkozóan valóban megjelenik a váradi klarissza kolostor egy 1528. december 26-i adásvételi szerződésben.⁴¹ A további adatok a kolozsvári „klarisszákról” az eddig már fentebb ismertetett oklevelek.⁴²

Radu Lupescu a kolozsvári protestánsok szerzetesek elleni fellépésével kapcsolatosan emlékszik meg a kolozsvári ferences apácákról, klarisszáknak nevezve őket.

„A városi előljáróság a szekularizációt a frissen alapított – könnyebben támadható – szerzetesi intézménnyel kezdte, a klarissza apácakolostorral. 1541-ben vagy a következő év elején foglalták el a klarisszáktól a ferences templom mellé saját pénzüikön épített rendházat és a hozzá tartozó javakat: a kápolnát, a cellákat, a fürdőt, a kutat, a kertet és az udvart. Az ügy az erdélyi országgyűlés elé került, amely arra intette a várost, hogy szolgáltatssa vissza az elfoglalt javakat. Erre még 1544-ben sem került sor, ugyanis az évben a rendház két apácája, Kolozsvári Dorottya és Budai Veronika a többi apáca nevében a kolozsmonostori konvent előtt tiltakozott a javak elfoglalása ellen. Az apácák minden bizonnyal sohasem tértek vissza a házukba.”⁴³

3.1. Egyéb kapcsolódó okleveles tanúságok

- 1522-ben egy házaspár, Fratha-i Salatiel és neje, Orsolya, közös akarral belépni szándékozik „az observáns ferences barátok, illetve apá-

⁴⁰ Uo. 371.

⁴¹ BUNYITAY VINCE – RAPAICS RAYMUND – KARÁCSONYI JÁNOS (szerk.): *Monumenta Ecclesiastica Tempora Innovatae*, in Hungaria Religionis, 1. kötet, Budapest, 1902, 414–415.

⁴² CARMEN FLOREA: Women and Mendicant Orders in Late Medieval Transylvania, *Studia Universitatis „Babes-Bolyai” Historia* 56 (2011/1) 67–86, 84.

⁴³ RADU LUPESCU: Utriusque ordinis expulsi sunt. Kolozsvár, 1556. március 15., in Csurgai Horváth József (szerk.): *Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban*, Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2017, 296–297.

cák kolostorába”: „*pari consensu et unanimi voluntate idem Salatiel ordinis sancti Francisci de observantia et dicta domina Ursula consors sua sanctarum monialium eiusdem ordinis religiones intrare et ibidem in vita ipsorum totis temporibus perseverare vellent*”.⁴⁴ Orsolya tehát ugyanazon ferences rend női közösségének szerzetesnői közé lép be.

- 1530-ban a kolozsvári Ferenc-rendi szürke apácáknak hagyományoz Demetherfy Máté egy köből gabonát. Ebben az oklevélben így nevezi őket: „*monialibus griseis ordinis beati Francisci confessoris*”, Hitvalló Boldog Ferenc rendjének szürke apái.⁴⁵
- A kolozsvári ferences lelkiségű kolostorban élő egyik apáca magántulajdonának meglétéhez fontos adalék az az 1543-ban kiadott oklevél, amelyben: „Néhai Chyriny István leánya: Anna apáca súlyos betegségében (*propter gravissimam suam infirmitatem*) a Szent Ferenc-rendi nővérek Coloswar-i házában (*ad cenobium et locum, ubi religiose moniales seu sorores ordinis divi Francisci residentiam facerent*) – András fráter pap és Ferenc deák nótárius (*notarium nostrum*) konventi kiküldött előtt – Zombathtelke-i (Kolozs vm) birtokrészét 200 Ft-ért örök áron eladja Gerdey Demeter (e) Fogaras-i várnagynak és feleségének: Komlody Orsolyának.”⁴⁶ Anna Kolozsvárott a Szent Ferenc rendjének nővérei vagy szerzetesnői közé tartozik, s azoknak „*cenobium et locum*”, kolostorában, illetve kolostori közösségében⁴⁷ / rendházában⁴⁸ nyilatkozik, ahová súlyos betegsége miatt kiszállnak a kolozsmonostori konvent kiküldöttjei. Egyébként az érintettek személyesen keresték fel a hiteleshelyet, mint például 1544-ben.

3.2. Helyszín

A Farkas utcai templomhoz kapcsolódó férfi szerzetesi rendház, amely eredetileg a ferencesek obszerváns ágának épült, a templommal együtt Hunyadi Mátyás alapítása. 1490-ben kezd épülni, 1503-ra már készen áll. Ehhez kapcsolódott a ferences nővérek háza is. 1556-ban Kolozsvárról a ferenceseket

⁴⁴ Uo. 391.

⁴⁵ JAKÓ ZSIGMOND: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, i. m., 523.

⁴⁶ Uo. 648.

⁴⁷ [online] http://clph.elte.hu/llmaeh/mklsz/simpleserach_b_hu.php coenobium' [2023. 04. 14.]

⁴⁸ [online] http://clph.elte.hu/llmaeh/mklsz/simpleserach_b_hu.php locus' [2023. 04. 14.]

elűzték. A Báthory István fejedelem által behívott jezsuiták 1580-ban már egy éve nagy sikerrel Kolozsmonostoron, a volt bencés kolostorban tanítottak, s a környékbeli falvakban lelkipásztorkodtak, amikor a fejedelem a városon belül kerestetett számukra helyet Kovacsóczy Farkas kancellárjával, és:

„a következő évben Báthory Kristóf fejedelem Kolozsvárrt gymnásiumot kívánt alapítani és a jezsuiták vezetésére bízni. Kancellárját és Szántó atyát bízta meg, hogy alkalmas épületet keressenek. Egy apáczazárdára esett választásuk, mely sietve berendeztetett, úgy hogy még a tavasz folyamán (1581.) az előadásokat meg lehetett kezdeni.”⁴⁹

Még pontosabban ír erről Veress Endre:

„Iskolaépítésre legalkalmasabbnak a farkas-útczai egykori apácza-kolostort s a mellette lévő telket szemelték ki, míg a Ferencz-rendi barátok elhagyott monostorát az atyák lakásául szánták, kijavítani rendelvén benne szép régi refektóriumát s négy szobáját, hogy legalább húsz páternek kényelmes lakást nyújtson, mely munkálatok elvégzésére s a kolostor új fedésére a fejedelem embereket is küldött.”⁵⁰

Így történt hogy a volt ferences kolostor mellett kezdték el kialakítani az iskolát: „Mivel a telken már nem volt hely az iskolának, az elhagyott közeli klarisz-sza (a ferencesek női ága) zárdát foglalták el.”⁵¹ Az oklevelek tanúsága szerint ez a ferences női zárdá a férfi kolostor „oldalán”, amellet volt.

A felépített új iskola Kolozsvár „legszebb épületévé vált”:

„a kétemeletes épület két utczára nézett s lecsapott tompa oldala négy ablakával a Farkas-útczára tekintett, átellenben a templommal, melynek ormát kereszt díszíté, a templom oldalával párhuzamosan pedig nyolcz ablaka volt a várfal felé terjedőleg”.⁵²

Szántó István jezsuita így számol be erről a helyszínről:

⁴⁹ FRAKNÓI VILMOS: Egy magyar jezsuita a XVI. században. Szántó István élete, *Katholikus Szemle* (1887/3) 385–433, 419.

⁵⁰ VERESS ENDRE: A kolozsvári Báthory-Egyetem története lerombolásáig, 1603-ig. *Erdélyi Múzeum* 1 (23) (1906/3) 176.

⁵¹ *Farkas utcai református templom, Kolozsvár (címszó)* [online] <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/muemlek.php?> [2023.04.27.]

⁵² VERESS ENDRE: *A kolozsvári Báthory-Egyetem története lerombolásáig*, 1603-ig. i. m., 189.

„a hely [...] szintén kolostor (coenobium), amit Kolozsvár városán belül bírunk, a csodálatos (*áthúzva, kijavítva: hatalmas*) templommal, kerttel és iskolával. A város falai tövében a hely igen nyugodt és tágas. Kevés költséggel alkalmas lesz a mi használatunkra. Mindkét épület, nevezetesen az iskola és a kollégium építésére a felséges fejedelem döntése szerint évente ezer magyar forintot ad, míg csak minden el nem készül teljesen.”⁵³

Hol volt pontosabban ez a telek, illetve épület? A Farkas utcai templomhoz képest:

„átellenben, a Sámi (ma Gaál Gábor) utcába nyúló saroképület a régi papilak, a kolozsvári egyházmegyei esperesi hivatal, melynek története a 17. század közepére nyúlik vissza. Feltételezések szerint mint a jezsuita épületek helyén felépült református kollégiumot, ezt is a velencei származású építész, Agostino Serena tervezhette. Az egykori ajtókerete szemöldökkövén látható évszám – 1656 – a ház bővítésére utalhat. Évszázadokkal korábban ezen a helyen állhatott a ferences apácák zárdája.”⁵⁴

„A helyszínrajz segít eligazodni a terminológiában is: a collegium és a coenobium, ahogyan a forrásokban jelentkezik, ugyanazt, az egykori ferences kolostor helyreállított, rendház és internátus gyanánt használt épületegyüttesét jelentette. A ferences apácák egykori kolostorának a helyén emelt iskolaépület és környezete a rávonatkozó feliratok alapján (Atrium scholarum, Hortus scholarum, Sepes inter scholas et seminarium) szintén elkészült.”⁵⁵

„Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király [...] az elűzött minorita ferencesek helyére 1580-ban ide telepíti Kolozsmonostorról a jezsuita atyák kollégiumát, s 1581-ben egyetemi rangra emeli. 1583-ban a diákok számára 150 helyes szemináriumot építtet a templom északi szomszédságába, ennek képe is fennmaradt. Aztán a felekezeti türelmetlenség 1603-ban nemcsak az atyákat űzi el a protestáns városból, hanem épületeiket is lerombolja, a templomhajó boltozatát bedönti.”⁵⁶

⁵³ Uo. 177.

⁵⁴ SAS PÉTER: *A Farkas utcai református templom történelmi emlékei*, i. m., 16.

⁵⁵ KOVÁCS ANDRÁS: A kolozsvári Farkas utcai templom és kolostor jezsuita korszaka, in: Gábor Csilla – Luffy Katalin – Sipos Gábor (szerk.): *Erdély reneszánsza*, 1. kötet, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2009, 100–109, 107.

⁵⁶ GAÁL GYÖRGY: Házak és emberek a Farkas utcai templom vonzáskörében, *Művelődés* 58 (2005/3) 9–14.

Mindezek szerint a ferences apácák egykori klastroma a Farkas utcában állhatott a mai 23-as szám alatt, a templommal és a mellette egykor állott ferences kolostorral átellenben. A fennmaradt metszetek szerint az e helyre épült egykori jezsuita iskola a ferences nővérek, avagy beginák egykori kolostora helyén épült, immár kétemeletes épület, a metszeteken aránytalanul kicsinek ábrázolt Farkas utcai templomhoz képest az utca másik oldalán, a sarkon.⁵⁷

3.3. Idő

A Farkas utcai templom régészeti feltárása során talált sírkövek vizsgálatánál feltűnik egy női szerzetesé is. A templom régészeti feltárásairól írott összefoglalóban ezt olvassuk:

„Fontos leletnek számított Mathene apáca 1400-ból fennmaradt síremlék-töredéke, mely az egykori klarisszák (ferences apácák) temetkezési helyéről származhatott.”⁵⁸

Az adat forrása Bágyuj Lajos építőmester leírása:

„A kerengőfolyosó déli falának megbontása során először egy összezúzott sírkőtöredék került elő. Erősen tagolt reneszánsz pajzs, felül és oldalt bevágásokkal és göngyöletekkel. A pajzsban egy női alak áll hajadonfővel, vállai kitöltöttek látszanak. Felső ruhája legyezőszerű, hajtogatott, két kezében egy mélyen lefüggő olvasót tart, melyen kis kereszt csüng. A pajzsban a fejtől jobbra és balra felirat olvasható: jobboldalt Mathéne (a T. H. és az N. E. ligatúrája), a baloldalon – ahol a szöveg eleje letört – egy „M” betűnek az oldala, azután „v” (nagy v betű) melynek nyílásában kis „E” és utána „S” betű látható – tehát „MivES”; lehet, hogy kőműves. A pajzstól jobbra egy másik hasonló reneszánsz pajzs részlete látszik. A két pajzsot egy szárnyas angyal fogja össze, amely deréktól lefelé kettős levélfüzérbe megy át. A füzérek egyike bal, míg a másik a jobb pajzs alá hajlik.”⁵⁹

⁵⁷ JAKÓ ZSIGMOND: Négy évszázad a művelődés szolgálatában, *Korunk* 38 (1979/7–8) 545–555, 547.

⁵⁸ SAS PÉTER: *A Farkas utcai református templom történelmi emlékei*, i. m., 134.

⁵⁹ BÁGYUJ LAJOS: *Műemlékhelyreállítás Erdélyben (1955–1973)*, Kolozs-Dobokai Főesperesi Kerület, Kolozsvár, 2012, 37.

Láthatjuk azonban, hogy az eredeti szöveg még nem azonosítja apácaként az elhunytat. Szintén a fent említett összefoglalóban más forrásból származik egy másik itt eltemetett apáca emléke.

„II. sír. Az orgona háta mögött. Egy 1400-ból való sír: Egy hatalmas kőlap közepén egy pajzsban egy nagy kéz. Köriratában Helene apáca (Lucanus homo prudens állította).”⁶⁰

Az adatok arra utalnak, hogy apácák már az új templom és rendház megépítése előtt majd száz évvel is itt – vagyis Kolozsvárott – éltek, temetkeztek. Egyéb forrás hiányában azonban többet nem tudunk róluk. Nyomukat pontosabban egyelőre csak a 16. század első felének okleveleiből tudjuk követni. Így az sem bizonyos, hogy ferences lelkiséget követtek, ezt csak feltételezésként fogadhatjuk el a helyszín későbbi lakóinak ismeretében.

3.4. A kolozsvári klarissza fürdőház kérdése

A klarisszák által üzemeltetett fürdőház léte fantáziát mozgató; több írásban is hivatkoznak ennek meglétére. „Biztosan tudjuk azonban, hogy a kolozsvári klarisszák működtettek fürdőházat, amit saját pénzükön emeltek, s amit 1544-ben a városi tanács más javakkal együtt elfoglalta tőlük.”⁶¹

Csakhog: ez a fürdő az oklevél szerint a lefoglalt kolostor része volt, ezért egyáltalán nem bizonyított, hogy azt külső emberek is használhatták. Sokkal valószínűbb, hogy a cellák és a kút között felsorolt fürdő inkább a kolostorban élőket szolgálta, amint ez történt – a párhuzamként említhető – Fráter György egykori kolostorában, a budaszentlőrinci pálos monostorban, ahol 1488-ban fürdőházat építettek.⁶²

⁶⁰ SAS PÉTER: *A Farkas utcai református templom történelmi emlékei*, i. m., 183. A forrásszöveg: IFJ. HEREPEI GERGELY: *A templomban tudvalevő sírok, évszám nélkül*. A szöveget teljes egészében idézi Sas Péter idézett műve.

⁶¹ FLÓRA ÁGNES: „Amely ebet ez előtt mostál, most is azont mosd.” Egy 16. századi kolozsvári fürdőházi jelenet érdekességei, *Korunk* 31 (2010/10) 23, illetve a témáról ír: KOVÁCS KISS GYÖNGY: A vigadó 16. századi Kolozsvár és a pajzán hegedűsnék. Pillanatképek a város mindennapjairól, *Korunk* 31 (2020/10) 19–27.

⁶² A vízvezetékrendszer felújításával együtt Kamanczy János vicarius generális vezette az építkezést, vö. BENCZE ZOLTÁN – SZEKÉR GYÖRGY: *A budaszentlőrinci pálos kolostor*, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1993, 10.

Az egészen biztosnak tűnik, hogy a fürdő egykori tulajdonosai nem klarisszák, akik vélhetőleg nem is telepedtek meg Kolozsvárott, hanem harmadrendi ferences nővérek voltak, aminthogy elképzelhetetlen a „szigorú lakat alatt”, tehát klauzúrában élő klarissza szemlélődő nővérektől egy világiak számára nyitott fürdő üzemeltetése a kolostorhoz kapcsolódó formában. De ugyanígy nehezen elképzelhető ez a jámbor, harmadrendi ferences nővérekről is, akik vélhetőleg pusztán anyagi okokból semmiképpen sem üzemeltettek volna egy, a közösség imádságos, rendezett életéhez nehezen igazítható vállalkozást, különösen nem a rendház falain belül; karitatív céllal pedig bizonyára más utat keresve szolgálták a szegényeket és rászorulókat.

ÖSSZEFOGLALÁS

A források és tanulmányok vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy Kolozsvárott igazából soha nem telepedtek meg a klarissza nővérek, vagyis a ferences második rend. A helyi ferences kolostorhoz kapcsolódóan és vélhetőleg az ő lelki gondozásukra bízva magukat azonban bizonyosan működött a 16. század első felében – talán már korábban is – egy ferences lelkiségben élő női szerzetesi jellegű (begina) közösség, amely az oklevelek szerint lazább szerkezetű volt, mint a szigorúbb szabályokhoz igazodó, szemlélődő klarisszák. Ők kiléphettek a kolostoruk falai közül, személyesen megjelenhettek a kolozsmonostori hiteleshelyen, lehetett saját vagyonuk, amelyről végrendelkezhetnek. Bensőségesen kapcsolódtak hozzájuk jámbor, tiszteletre méltó özvegyek, akik ügyeikben segítettek, képviselték és végrendeletileg támogatták őket. A kolozsvári ferences lelkületű nővérek ezen közösségét azonban nem Erdélyi János és Bethlen Miklós alapította, nem ők kaptak adományföldeket tőlük, hanem azok Tuzson és Domb birtokot a kolozsvári domonkos nővéreknek adományozták, akik ezen a jogon adják el a földeket 1544-ben. A kolozsvári ferences lelkületű női közösségek és az 1500-as években a Farkas utcában lakó női közösség klarisszaként való említése annak a tájékozatlanságnak és bizonytalanságnak az eredménye, amely a ferences családhoz tartozó női közösségeket, ezek elnevezéseit és besorolását övezte a 15–16. században és a későbbiekben is.